

PLATON VE ARİSTOTELES’TE SANAT VE MİMESİS KAVRAMLARI

Mert Ağaoğlu

Giriş

Felsefe sözcüğü Grekçe “philosophia” kelimesinin Arapça’da aldığı biçimdir. M.S. 8 yüzyılda İslam dünyasında bir tercüme faaliyeti başlamış, bu dönemde Grekçe’den Arapça’ya yapılan tercümelerde Grekçe “philosophia” kelimesi Arapça’ya felsefe olarak çevrilmiştir. Philosophia, sevgi anlamına gelen “philia” ve bilgelik anlamına gelen “sophia” kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş ve bilgelik sevgisi anlamına gelmektedir.

Felsefe en temel doğruları, hakikati bilmeyi amaçlayan, sistematik, kurallı, akıl yürütme etkinliğidir. Felsefenin malzemesi kavramlardır. Felsefe kavramlarla yapılır. Felsefe eşyanın gerçekliğine ulaşma, varlığı anlama ve anlamlandırma çabasıdır. Felsefede önce bir sorun belirlenir ve işe soru sormakla başlanır. Sorun kelimesi “soru”dan gelir. Sormanın işlenmiş, felsefeye konu kılınmış şekline sorun diyoruz. Sorun, felsefi anlamda bir sorudur. Felsefe sorusu, doğrudan anlama, anlamın kendisine, varoluş şartlarına ilişkin sorulan sorudur. Bu tanımlar doğrultusunda gerçek anlamda felsefe, Sokrates ve sonrasında Platon ile Aristoteles’le beraber ortaya çıkmıştır. Antik Çağ Felsefesi’nin en büyük iki flozofu olan Platon ve Aristoteles, Ortaçağ İslam ve Hıristiyan filozoflarının düşüncelerinin oluşmasında da belirleyici rol oynamışlardır.¹

¹ Doğan Özlem, *Kavramlar ve Tarihleri I*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 179.

Platon (Eflatun)²

Sokrates'in öğrencisi Platon, hem anne hem de baba tarafından aristokrat bir aileden gelmektedir. Hocası Sokrates, Atina demokrasisi tarafından idam edildiği için demokrasiye karşıdır. Bu idamdan sonra Sicilya ve Mısır'a gitmiş, bu gezilerle zihnini ve ruhunu besleyerek M.Ö. 387'de "Akademia"yı kurmuştur. Bu yönüyle Platon, tarihte yükseköğretimi kurumlaştıran ilk kişi olmuştur. Bu okul, M.S. 529 yılında Bizans İmparatoru İustinianus tarafından Hristiyanlığa aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılana dek faaliyetlerini sürdürmüştür.³ Akademia'da matematik, astronomi, retorika, mantık, siyaset ve metafizik ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.⁴

"Devlet" adlı diyalogunda filozofun evlenmemesi, çocuk sahibi olmaması ve özel hayatının bulunmaması gerektiğini savunmaktadır. Filozof, kendi başına yaşayıp kendini topluma adanmalıdır. Devletin askerleri toplumun dışından getirilmeli, öksüz ve yetim olmalıdır. Aynı zamanda devletin başında filozof-kral bulunmalıdır. Platon'un ideal devlet şekli seçkin, asil sınıfın idaresiyle (aristokratik monarşi) başında bir filozof-kralın yer aldığı tek adam yönetimidir.⁵

Platon'un ideal devletinde sanatçılara ve şairlere de yer yoktur. Ona göre sanatçılar Tanrı'yı ancak taklit eden kişilerdir.⁶ Platon'a göre değişmeyen, ezeli-ebedi, mükemmel, maddi olmayan bir varlık alanı vardır. Burası aklımız ile gördüğümüz idealar dünyasıdır. İdea, varlığın temelini oluşturur. Hakikatte var olan bu dünyadır. Sürekli ve değişmeyen asıl gerçekliği oluşturur. Burası gözle görülmez, algılanamaz ve soyut fikirlerden oluşmaktadır. Yaşadığımız fizik dünya, idealar dünyasının bir kopyasıdır. Burada her şey geçici, kusurlu ve aldatıcıdır. Bu dünyada sürekli oluş halindeki geçici, mükemmel olmayan şeyler ise ideaların bir yansımasıdır. Örnek olarak; insanlar, ağaçlar, insan ve ağaç ideasının örnekleridir. Bunlar oluş ve bozuluşa tabi iken onların ideaları değişmez, mükemmel, ezeli ve ebedidir. İçinde yaşadığımız fizik dünyada yani duyular dünyasında gerçek gibi görünenler

² Arapça'da "P" harfi ve sesi mevcut olmadığından yapılan tercümeler esnasında İslam Felsefesi literatürüne Eflatun olarak geçmiştir.

³ Akademia'nın kapısına Platon tarafından "Geometri bilmeyen giremez" yazdırılmıştır. Geometri ile felsefe arasındaki ortak nokta ikisinin de soyut kavramlardan oluşmasıdır.

⁴ Çiğdem Dürüşken, *Antik Çağ Felsefesi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 174.

⁵ Fahrettin Olguner, "Eflatun", *D.İ.A.*, C. 10, 1994, s. 469-476.

⁶ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 294.

birer yansıma yani illüzyondur. Doğal nesneler dünyası olarak da adlandırıldığı bu dünyadaki nesneler ideaların soluk kopyaları ve gölgeleridir. Burası fizik nesnelerin yer aldığı duyularımız ile algıladığımız dünyadır. Somut nesnelerden oluşur. Sadece eğitilmiş akıl bizi doğruya, hakikate yani idealar dünyasına götürebilir. Bu eğitimin en etkili aracı ise matematiktir. Çünkü matematiksel nesneler soyut kavramlardır. Varlığın bilgisi yani hakikat idealar dünyasında, var olanın bilgisi gerçeklik ise duyular dünyasında, fiziki dünyada yer almaktadır. Hakikat ile içkinlikten aşkınlığa geçilir. Hakikat anlamın kaynağıdır. Gerçeklik ise anlamın tecelli ettiği yerdir. Gerçeklik hakikatin bir görünümü, duyumlanabilir yanıdır. Bizler, insan kavramının tezahürleri, fenomenleri (görüngü) olarak bu fiziki dünyada yer almaktayız.

Platon, konuyla ilgili mağaradaki gölgeler örneğini vermektedir. Mağarada zincire bağlı tutsaklar duvarda arkalarındaki ateşin önünden geçen insanların veya hayvanların gölgelerini gördüklerinde bunları gerçek zannederler. İşte bizim bu dünyada gerçek sandığımız şeyler de mağaradaki gölgeler gibidir. Ona göre varlık, var olanlar bütünüdür. Gördüğümüz, algıladığımız Cüzi (Tikel) varlıklara var olan diyoruz. Platon'a göre bilgiler de ruhumuzun biz doğmadan evvel idealar dünyasında edinmiş olduğumuz bilgiyi hatırlamadır.

Platon'un Sanat Anlayışı ve Mimesis

Platon'dan evvel Ksenophon, "Şölen" isimli yapıtında sanatı hakikatin bir taklidi ve aslolana aldatıcı bir tarzda ulaşmanın bir vasıtası şeklinde anlatmaktadır.⁷ Platon'a göre sanat, sanatçının doğadaki nesneleri taklit etmesi ile ortaya çıkmıştır. Müzisyen ses, ressam ise renk aracılığı ile nesneleri taklit eder. Sanatın yöneldiği varlık ise doğadaki nesnelerdir. Sanat, nesnelerin taklit edilmesi ile oluşmuştur.

Platon için mimesis (μίμησις)⁸ olarak sanat yapıtı, gözümüz ile gördüğümüz dünyadaki nesnelerin bir kopyasıdır. Örneğin; bir sedirin resmini yapan ressam kendisi zaten bir kopya olan sedir ideasının kopyasını yani kopyanın kopyasını yapar. O halde Tanrı, marangoz, ressam üç sedir türünün üç ustasıdır. Platon "Devlet" adlı diyalogunda ideaları Tanrının yarattığını açıkça söylemektedir. "Öyleyse bizim için üç sedir türü verilmiştir. İlki tam gerçeklikte var olan yaratıcısının Tanrı olduğuna hiç şüphemiz olmayandır." Platon'a göre birinci sırada Tanrının yarattığı sedir ideası, ikinci sırada marangozun yap-

⁷ Ksenophon, *Şölen*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1962, s. 37-38.

⁸ Güler Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 435. (Taklit, öykünme, resim, temsil gibi anlamlara gelmektedir).

tığı sedir, üçüncü sırada ise ressamın yaptığı sedir resmi bulunmaktadır. Bu görüşe göre, bir mimesis olan resim, varlık bakımından asıl varlıktan üç derece uzaktadır. “O halde salt gerçeklikten üç basamak ötede olan ürünün yaratıcısını mimetes (taklitçi) olarak adlandırıyoruz. Değil mi ?” Platon “Şölen” (Symposion) diyalogunda var olmayan bir şeyi var etmenin her türlüşünün “Poiesis” yani yaratma olduğunu dile getirmiştir. Her sanatın yaptığı poiesis, her yaratan da “Poietes”tir. Bir marangozun sedir yapması yok olandan var olana bir geçiştir. Bu insansal meydana getirme sanatının bir örneğidir. Doğadaki nesneler ise Tanrısal sanat ile yaratılmışlardır. Platon’a göre hiçbir şey yoktan var olmaz. Onun için yaratma bir form yani biçim verme, meydana getirmedir. Platon’a göre dünyanın yaratıcısı, mimarı “Demiourgos”tur.⁹ Demiourgos ezeli ve ebedi bir amaç doğrultusunda ideaları kendine örnek alarak Hyle’ye yani maddeye şekil verip kozmosu yani evreni oluşturmuştur. Özellikle de iyi, güzel ideasını kendine örnek almıştır. Böylece mümkün olan en iyi evreni tasarlamıştır. Fakat Demiourgos tam anlamıyla bir yaratıcı değildir. Çünkü o var olan maddeyi yoğurmuş ve ona biçim vermiş, yoktan var etmemiştir.¹⁰

Aristoteles

Stageiros’ta doğan Aristoteles’in babası Nikomakhos, Makedonya Kralı II. Philippos’un babası Amyntas’ın özel hekimliğini yapmıştır. Aristokrat olmamasına rağmen seçkin bir Ionia asıllı bir aileden gelmektedir.¹¹ M.Ö. 367 yılında Akademia’ya girerek Platon’un öğrencisi olmuştur. Platon, Aristoteles için “okulun beyni” tabirini kullanmış, o gelmeden derslerine başlamamıştır. Aristoteles’in Akademia’da oldukça yaygın olan eşcinselliğe ilgisizliği ve felsefi düşüncelerinden dolayı Platon’u eleştirmesi üzerine M.Ö. 347 yılında Platon, Akademia’nın başına en sevdiği talebesi Aristoteles yerine kendi yeğeni Speusippus’u getirmiştir.¹²

Aristoteles’in arkadaşı Makedonya Kralı II. Philippos, oğlu Alexandros’u (İskender) yetiştirmesi için M.Ö. 343-342 yılında Aristoteles’i Pella şehrindeki sarayına çağırmıştır. Büyük İskender, Asya seferi sırasında Doğu kültüründen etkilenecek maiyetindekilerin kendisinin önünde secde etmelerini

⁹ Etimolojik olarak Grekçe’de demos halk, ergon ise çalışan manalarına gelmektedir. Bu sözcüğün kelime anlamı halk için çalışandır.

¹⁰ Dürüşken, *a.g.e.*, s. 190.

¹¹ Teoman Duralı, *Kutadgu Bilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2013, s. 140.

¹² Arda Denkel, *İlkçağ’da Doğa Felsefeleri*, Doruk Yayınları, İstanbul, 2003, s. 123.

istemiş, böyle bir vaziyeti insan onuruna aykırı bulan Aristoteles'in yeğeni Kallistenes asla secde etmeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Büyük İskender tarafından idam edilmiştir. Tüm bu yaşananlardan sonra Aristoteles, İskender'i lanetleyerek yanından ayrılmıştır.¹³ Daha sonra Atina'ya giderek M.Ö. 334 yılında şehrin doğusunda surların dışında kendi okulu olan Lykeion'u kurmuştur.¹⁴ Derslerini yürüyerek peripatos (gezici) şeklinde vermiş, bu yöntem İslam Felsefesi'nde "meşaiyyun" olarak anılmıştır. Bu yükseköğretim kurumunda, mantık, retorika, siyaset, ahlak, tarih, coğrafya, astronomi ve metafizik gibi konularda dersler verilmiştir. Aristoteles, sabahları seçkin öğrencilerine ileri seviyede akroamatikos (sadece dinlemeye yönelik) derslerini esoterikos (içsel, saklı manası olan, mistik olan) şeklinde işlerdi. İlerleyen vakitlerde ise daha hafif konuları geniş bir öğrenci kitlesi ile eksoterikos (dışsal) şeklinde gerçekleştirirdi.

Lykeion'un kütüphanesinde kullanılan sınıflama sistemi, Bergama ve İskenderiye'de kurulacak kütüphanelere ön ayak olmuştur. Söz konusu kütüphanelerde, Aristoteles'in uyguladığı kitap sınıflandırma metodu tatbik edilmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra Atina'da Makedonya aleyhtarlığının artması üzerine şehri terk etmiş ve annesinin memleketi olan Eğriboz adasındaki Khalkis'e gitmiş ve burada hayata gözlerini yummuştur.¹⁵

Aristoteles'in Sanat Anlayışı ve Mimemis

Aristoteles, hocası Platon'un mimesisi olumsuz bir etkinlik olarak gören anlayışından farklı bir tutum sergilemiştir. Ona göre insanlar diğer canlılardan taklit etme yetenekleriyle ayrılmaktadır. Bu, doğal bir durumdur. Aristoteles' göre insan bir "zoon mimetikotaton"dur. Mimesis o kadar insani bir değerdir ki insanı hayvandan ayıran bir yetidir. Her sanat mimesis yani öykünme için belli bir objeye yönelmek zorundadır. Ona göre, Platon'dan farklı olarak mimesis daha evvel yapılmış mevcut bir şeyin taklidi olabileceği gibi önceden yapılmamış bir şeyin icrası da olabilir. Sanatçı taklit ederken aynen realist bir biçimde yansıtabileceği gibi olmaları gerektiği şekilde idealist olarak da yansıtabilir. Bunun sanatçının hür iradesine bırakılması gerektiğini ve bu durumdan dolayı sanatçının eleştirilmemesi gerektiğini savunmaktadır.

Aristoteles'e göre sanatçının amacı "katharsis"dir. Katharsis, kelime anlamı olarak ruhsal arınma, temizlenme manalarına gelmektedir. Katharsis,

¹³ Teoman Duralı, *Felsefe Bilimin Doğuşu Aristoteles'te Canlılar ve Bilim Sorunu*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2011, s. 22-34.

¹⁴ Mahmut Kaya, "Aristo", *D.İ.A.*, C. 3, 1991, s. 375-378.

¹⁵ Duralı, *a.ge.*, s. 22-34.

Antik Yunan Felsefesi'nde ruhun tutkulardan arınması anlamında kullanılmıştır. Aristoteles bu görüşlerini "Poetika" adlı eserinde dile getirmiştir.

Sonuç

Platon'un, menfi bir bakış açısına sahip olmasına rağmen ilk kez sanat, sanatçı gibi sorunları ele alması sebebiyle felsefede mühim bir yeri vardır. Çalışmada ele alınan görüşler doğrultusunda, Platon'un Antik Yunan zihniyetinden ve mitolojideki tanrılardan farklı bir tanrı tasavvuruna sahip olduğu görülmektedir. Kendisinin bu etkileri Mısır'daki Yahudilerden Tevrat yoluyla aldığı düşünülebilir. Fakat o devrin Antik Yunan toplumunda yaratma kavramının mevcut olmaması, Yahudilikteki her şeyi yoktan var eden tek tanrı inancının oluşmamasına sebep olmuştur. Böylelikle Platon, varlık ve sanat anlamındaki felsefesini Antik Yunan anlayışı ve kısmen Yahudilikteki tek Tanrı inancıyla sentezlemiştir.

Her iki filozofa göre de sanat mimesis yani taklittir. Fakat bu üretimin niteliği ve doğası noktasında bir ayrım gözlemlenmektedir. Platon'a göre taklide dayanan sanat gereksiz ve yararsız iken felsefeyi sistematik bir hale getiren Aristoteles'e göre mimesise dayanan eylemler hakikati yansıtmıyor diyerek sanatçılar suçlanmamalıdır. Çünkü, sanatçı yapıtını meydana getirirken bire bir taklit etse bile gerçek dünyaya bağlı kalmaktadır. Aristoteles için birtakım objelerin aslını görmek bize acı verirken, bu objelerin taklitlerini sanat anlayışı içerisinde seyretmekten haz alırız. Böylece, Aristoteles sanat ve mimesis kavramlarına Platon'dan farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak mimesis eyleminin farklı biçimleri olduğunu ve sanatın yararsız, gereksiz olarak görülmemesi gerektiğini iddia etmiştir.

Kaynakça

- Aydın, Ayhan, *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2002.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2010.
- Çelgin, Güler, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Denkel, Arda, *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, Doruk Yayınları, İstanbul, 2003.
- Duralı, Teoman, *Aristoteles'te Bilim ve Canlılar Sorunu*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Duralı, Teoman, *Felsefe Bilimin Doğuşu Aristoteles'te Canlılar ve Bilim Sorunu*,

- Dergah Yayınları, İstanbul, 2011.
- Duralı, Teoman, Kutadgu Bilig *Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2013.
- Dürüşken, Çiğdem, *Antik Çağ Felsefesi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.
- Hafız, Muharrem, "Platon, Aristoteles ve Plotinus'ta Mimesis Teorisi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, S. 26, 2015, s. 45-52.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, "Düşünürler Bölümü", Remzi Kitabevi, C. 2, İstanbul, 1985.
- Hare, M.R., *Düşüncenin Ustaları Platon*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2002.
- Kavuran, Tamer, Bayram Dede, "Platon ve Aristoteles'in Sanat Etiği, Estetik Kavramı ve Yansımaları", *Sanat Dergisi*, S. 23, 2013, s. 47-63.
- Kaya, Mahmut, "Aristo", *D.İ.A.*, C. 3, 1991, s. 375-378.
- Ksenophon, *Şölen*, çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1962.
- Olguber, Fahrettin, "Eflatun", *D.İ.A.*, C. 10, 1994, s. 469-476.
- Özlem, Doğan, *Kavramlar ve Tarihleri I*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2002.
- Thilly, Frank, *Yunan ve Ortaçağ Felsefesi*, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2002.